

KOLEKCIJA GEOGRAFSKIH KARATA U GAZI HUSREV-BEGOVOJ BIBLIOTECI

Sažetak

Bogatstvo Gazi Husrev-begove biblioteke se, osim u mnoštvu arhivske građe, ogleda i u velikom broju geografskih karata na različitim jezicima i iz različitih perioda. Kolekcija sadrži značajan broj topografskih, tematskih, preglednih, kao i rukopisnih karata. Cilj rada je predstaviti kolekciju geografskih karata Gazi Husrev-begove biblioteke i na taj način istraživačima učiniti dostupnim informacije o ovoj do sada manje poznatoj kolekciji. Geografske karte potječu iz različitih perioda, a najveći broj potječe iz austrougarskog perioda, te iz 20. stoljeća, perioda Kraljevine SHS i Jugoslavije. Tu su, svakako, i novije karte, štampane u 21. stoljeću. Najznačajnije mjesto u ovoj kolekciji zauzimaju rukopisne karte iz 20. stoljeća. Karte su izrađene na različitim jezicima. Posebno se izdvajaju one na osmanskome turskom i arapskom jeziku, te karte na latinskom jeziku. Biblioteka je u septembru 2019. godine na poklon dobila veliki broj karata iz privatne kolekcije rahmetli profesora Ibrahima Bušatlije¹, koje su obrađene i evidentirane u elektronskoj bazi podataka Biblioteke. Kolekciju čine i tri globusa, od kojih su dva ručno rađena.

Ključne riječi: kartografija, geografska karta, skica, mapa, Geografski institut, Ibrahim Bušatlija.

Uvod

Prema definiciji Međunarodnog kartografskog društva (ICA), kartografija je disciplina koja se bavi zasnivanjem, izradom, promocijom i proučavanjem

1 Prof. dr. Ibrahim Bušatlija rođen je u Vitini kod Ljubuškog 1930. godine. Višu pedagošku školu je završio u Mostaru, a Filozofski fakultet (grupa geografija) u Sarajevu. Nakon završetka fakulteta radio je kao profesor geografije u Drugoj gimnaziji, a 1957. godine izabran je za asistenta na grupi geografija na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Godine 1965. odbranio je doktorsku disertaciju pod naslovom "Reljef u površinskom sloju Nevesinjskog polja", te je godinu kasnije proveo na specijalizaciji na Geografskom fakultetu Lomonosovljevog Univerziteta u Moskvi. Objavio je više stručnih i naučnih radova, među kojima su: "Kras Bosne i Hercegovine", "Neum i bosansko primorje", "Visoke planine u BiH" i dr. Za života je odlikovan brojnim priznanjima, poput Srebrene plakete Narodne tehnike i Spomen plakete Geografskog društva BiH. Sa referatima i koreferatima učestvovao je na skoro svim geografskim kongresima, seminarima i simpozijima. Bio je aktivan i koristan u bosansko-hercegovačkom društvu. Na ahiret je preselio 27. januara 2019. godine u devedesetoj godini, u Sarajevu. Vidi: Nihad Halilbegović, *Prof. dr. Ibrahim Bušatlija: naučnik, humanista, patriota*, Bošnjačka zajednica kulture "Preporod", Sarajevo, 2019, str. 17, 58, 59, 62.

mapa. Razrađuje teorijske osnove karata, utvrđuje principe na kojima se karta bazira, metodologiju i tehniku njihove izrade i osnovne mogućnosti njihovog korištenja. Kartografija ili pravljenje mapa, integralni je dio priče o čovječanstvu već dugo vremena. Od pećinskih slika do drevnih mapa Babilona, Grčke i Azije, pa sve do 21. stoljeća, ljudi su se koristili mapama kao osnovnim alatom kako bi definisali, objašnjavali i otkrivali svoj put svijetom. Kada su u pitanju stare mape, one obezbjeđuju mnogo informacija o onome što je bilo poznato ljudima u prošlosti, kao i o filozofiji i kulturnoj osnovi mape. Karte su važan historijski izvor, koji dokumentira mnoge promjene u vezi sa prostorom i društvom na koje se odnose. One nisu samo odraz fizičke stvarnosti onoga što prikazuju, već i slika društvenog konteksta u kojem se nalaze.²

Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu skoro pet stotina godina brižljivo prikuplja i čuva vrijednu dokumentacionu građu. U novije vrijeme ova građa se valorizuje, te u formi metapodataka, elektronskim putem ili putem izložbi prezentira korisnicima. Važan dio dokumentacione građe Gazi Husrev-begove biblioteke predstavlja kolekcija od 912 geografskih karata smještenih u arhivskoj građi ove biblioteke, koje do sada nisu naučno valorizovane. Biblioteka je 2019. godine na poklon dobila 4500 monografskih i serijskih publikacija, te 544 geografske karte iz privatne kolekcije rahmetli profesora Ibrahima Bušatlije. Sve karte su digitalizirane, obrađene i dostupne istraživačima u digitalnoj formi.

Kartografski materijal je specifična vrsta građe koja zahtijeva poseban način sređivanja i opisa. Kartografska građa podrazumijeva zemljopisne karte, planove i atlase, a kao posebna vrsta se među građom mogu naći globusi i reljefi.³ Prilikom obrade karata slijedili smo uobičajenu metodologiju opisa geografskih karata koja se primjenjuje u bibliotekarstvu. Pravila za identifikaciju i opis kartografske građe određena su Međunarodnim standardom za opis kartografske građe – ISBD (CM).⁴ Karte su digitalizirane, a od metapodataka navedeni su: naziv, mjesto i godina izdanja, izdavač, jezik kojim su napisane, dimenzije karte i način na koji je dospjela u Biblioteku. Također, dat je i kratak opis svake karte.

Karte se razlikuju s obzirom na tematiku, mjesto i datum izdanja, mjerilo i jezik. Tematski posmatrano, u ovoj kolekciji zastupljene su pregledne, historijske, topografske, saobraćajne, turističke, specijalne i rukopisne karte.

2 Mirela Slukan Altić, *Kartografija*, Leksikon Marina Držića i renesansne kulture, 2008. Vidi: <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/kartografija/> (Pristupljeno 15. 12. 2020)

3 Mirela Slukan Altić, "Opis kartografskog gradiva", *Arhivski vjesnik*, god. 39, 1996, str. 65-73.

4 ISBD (CM) – International Standard Bibliographic Description for Cartographic Materials. Vidi: Mira Miletić Drder, *Kartografska građa; upute za katalogizaciju prema formatu MARC 21*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zagreb, 2011, str. 6-7.

Stare karte Bosne i Hercegovine su dio naše kulturne baštine, te zauzimaju veoma značajno mjesto u nebibliotečkoj građi Biblioteke. Literatura o starim kartama na našim prostorima je poprilično oskudna. Poznato je da se do 70-ih godina kartama BiH bavio geograf Ratimir Gašparević, te da je interes za naše stare karte porastao 80-ih godina. Godine 1990. Siniša Živković je u Beogradu priredio knjigu *Jugoslovenske zemlje na starim geografskih kartama: 16., 17., i 18. vek*, a nešto kasnije se pojavila knjiga Mirka Markovića *Descriptio Bosnae et Hercegovinae*.⁵ Veliki broj starih karata koje Biblioteka posjeduje potječu iz privatnih kolekcija Muhameda Enverija Kadića⁶ i Osmana Asafa Sokolovića.⁷

Kolekcija sadrži i nekoliko neotektonskih, hidrografskih i turističkih karata. Osim toga, kolekciju čine i dva atlasa za srednje i stručne škole iz 1924. i 1988. godine. Jedan od atlasa je napisan na četiri jezika.

Vrste karata	Broj kartografskih jedinica
Pregledna geografska karta	350
Rukopisna karta	77
Topografska karta	281
Geološka karta	54
Historijska karta	12
Politička karta	14
Saobraćajna karta	3
Turistička karta	5
Etnografska karta	2
Hidrografska karta	2
Skice	28

Tabela 1: Broj kartografskih jedinica prema vrsti karte

Većinu karata ove kolekcije predstavljaju pojedinačne karte gradova, država i kontinenata. U narednoj tabeli prikazan je brojčani pregled kartografskih jedinica kad je u pitanju geografsko područje karte.

5 Vidjeti: Sadžida Šahmanović, "Bosna i Hercegovina na starim geografskim kartama u kartografskoj zbirci Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine", *Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 1997, str. 97-98.

6 Alma Omanović-Veladžić, *Sarajevo u hronici Muhameda Enverija Kadića u periodu 1839-1878. godine*, Sarajevo, 2009, neobjavljeni magistarski rad, str. 6-7.

7 Osman Asaf Sokolović (1882-1972) je društveni i kulturni radnik koji je Gazi Husrev-begovoj biblioteci poklonio svoju vrijednu privatnu biblioteku.

Geografska područja	Broj kartografskih jedinica
Pojedinačni srezovi	48
Pojedinačni gradovi	310
Bosna i Hercegovina	90
Pojedinačne države	108
Balkanski poluotok	10
Evropa	16
Azija	11
Afrika	7
Australija	2
Amerika	4
Karte svijeta	16

Tabela 2: Broj kartografskih jedinica prema geografskim područjima na kartama

Jedna od bitnih karakteristika ove kolekcije je da se sastoji od karata pisanih na desetak različitih jezika. Veliki broj karata je rađen na njemačkom jeziku, dakle iz perioda Austro-Ugarske Monarhije. Neke karte su izdate od strane Vojnogeografskog instituta u Beogradu, na srpskom jeziku, te od strane Novinsko-izdavačkog preduzeća iz Beograda. Geografski instituti u Zagrebu i Skoplju, Geološki zavod u Ljubljani, kao i različiti centri i udruženja, još su neki od izdavača karata ove kolekcije. Geografski institut u Sarajevu izdao je preko 150 karata na bosanskom jeziku, a International Management Group je izdavač oko 90 karata na engleskom jeziku. Biblioteka posjeduje i nekoliko karata na francuskom, ruskom i italijanskom jeziku. Posebnu važnost imaju karte na osmanskome jeziku s početka 20. stoljeća. Na kartama su označene granice muslimanskog svijeta, potom Azije, Balkanskog poluotoka i Evrope.

Jezik karte	Broj kartografskih jedinica
Albanski jezik	1
Arapski jezik	8
Bosanski, hrvatski i srpski jezik	582
Engleski jezik	122
Francuski jezik	7
Holandski jezik	1
Italijanski jezik	2
Latinski jezik	19
Mađarski jezik	1
Makedonski jezik	4
Njemački jezik	131

Osmanski jezik	13
Perzijski jezik	2
Rumunski jezik	1
Ruski jezik	4
Slovenski jezik	2
Turski jezik	11

Tabela 3: Broj kartografskih jedinica prema jezičkoj strukturi geografskih karata

U nastavku ćemo predstaviti nekoliko karata, raspodijeljenih prema jezičkoj strukturi i prema godini izdanja. Navest ćemo podatke o najstarijem štampanom primjerku karte u kolekciji, potom informacije o rukopisnim kartama i njihovom značaju, te štampane karte na različitim jezicima i iz različitih perioda.

Pojedinačno predstavljanje karata

Najstariji štampani primjerak karte koju Biblioteka posjeduje je karta svijeta, moreplovca Piri Reisa⁸, izrađena 1513. godine u Galipolju, na osman-skom jeziku.⁹ Sačuvani dio karte, izrađen na koži jelena, pronašao je Halil Ethem, direktor nacionalnih muzeja u Istanbulu. Na karti su predstavljeni tada poznati dijelovi svijeta – Evropa, Azija, Afrika i otkriveni dijelovi Amerike. Sačuvan je samo dio na kome se vide zapadne obale Afrike i Pirinejskog poluotoka, Atlantski okean sa ostrvima i do tada otkriveni dijelovi Amerike. Gradovi i tvrđave označene su crvenim linijama, nenastanjena područja crnim linijama, razvaline i krška područja tačkicama, a skrivene hridi križićima. Na karti su ucrtane dvije ruže vjetrova (na sjeveru i na jugu), te dati opisi mjesta, njihovih pronalazača i objašnjenja o crtanju i izradi. Originalna karta se danas čuva u Muzeju Topkapi Saray u Istanbulu. Kopije ove karte se nalaze u brojnim bibliotekama širom svijeta, pa tako i u Gazi Husrev-begovoj biblioteci

8 Piri Reis, čije je pravo ime Muhiddin Piri, bio je poznati admiral osmanske flote, a kartografija mu je bila hobi. Rođen je u Galipolju oko 1465. godine. Rano je počeo ploviti morima, te je u toku plovidbi skicirao obale, vodio bilješke i sakupljao skice i karte. Piri Reis je u Galipolju nacrtao dvije geografske karte svijeta, koje se nazivaju još i kompasnim, jer su rađene na osnovu kompasa. Pirijev praktični plovidbeni, ali i umjetnički rukopis *Knjiga o plovidbi* (Kitab-ı Bahriye) smatra se najvećom geografskom osmanskom zbirkom svog vremena. Kopije rukopisa se čuvaju u nekoliko biblioteka u Istanbulu i širom svijeta. Ovo djelo se smatra starim vodičem Egejskog mora i Mediterana. Vidi: Sadžida Šahmanović, "Piri Reis i njegove karte", *Novi Muallim*, God. VI, br. 21 (2005), str. 66–69; Ayşe Afet Inan, *Piri Reis'in hayatı ve eserleri: Amerika'nın eski haritaları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008, str. 8-9.

9 KZ-599.

u Sarajevu.¹⁰ Godina izdanja štampanog primjerka u Biblioteci nije poznata. Dimenzije karte su 33,5x48,5 cm.

Sačuvani dio Piri Reiso ve karte svijeta (KZ-599)

Povijesni razvoj kartografije se može podijeliti na četiri perioda. Poseban akcenat ćemo staviti na prvi period, koji se naziva *period hirografskih ili manuskriptnih karata*, odnosno *period rukopisnih karata*. To je period starog i srednjeg vijeka, a u najstarije srednjovjekovne karte ubrajaju se *portolanske karte*, tj. rukopisne pomorske karte.¹¹ Rukopisne karte za ovu kolekciju predstavljaju iznimno umjetničko i znanstveno djelo. Među 77 karata različitih geografskih područja, izdvojiti ćemo preglednu kartu Bosne i Hercegovine sa podacima o prisutnom muslimanskom stanovništvu¹², iz *Zbornika Muhameda*

10 S. Šahmanović, „Piri Reis i njegove karte“, str. 66-69.

11 Vidi: http://www.geoskola.hr/~gsurina/uvod_Kartografija.pdf (pristupljeno 16. 12. 2020)

12 KZ-360.

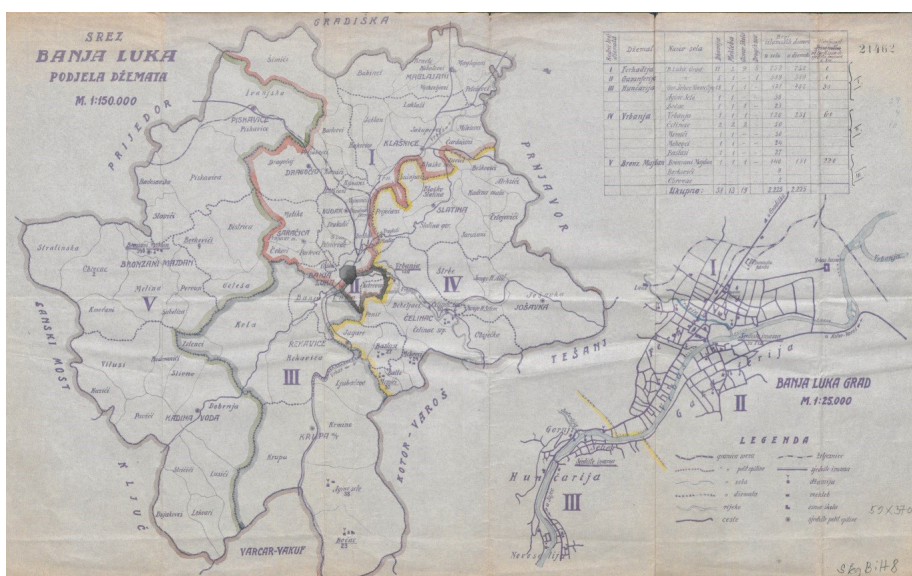
Enverija Kadića.¹³ Kartu je sastavio i nacrtao F. Rudolf Kostial Živanović. Na karti su ucrtani krugovi sa brojevima, gdje gornja brojka označava muško, a donja žensko muslimansko stanovništvo određenog seoskog, odnosno gradskog kotara ili grada. Postotak izračunat po ukupnom broju muslimanskog stanovništva prikazan je grafikonom na lijevoj strani karte, a u donjem dijelu karte nalazi se tabela sa tačnim brojem stanovnika. Na karti je naznačeno da podaci vrijede do slijedećeg popisa stanovništva 1920. godine, što nam govori da je karta rađena početkom 20. stoljeća. Dimenzije karte su 42,5x60 cm.

Rukopisna karta s početka 20. stoljeća – pregledna karta Bosne i Hercegovine sa podacima o muslimanskom stanovništvu (KZ-360)

- 13 Muhamed Enveri Kadić (1855-1931) je hroničar, pjesnik i epigrafičar, koji spada među bošnjačke znamenite ličnosti. Nakon završetka osnovnog i srednjeg obrazovanja, stupio je u državnu službu u Arhivu bosanske vilajetske vlade. Dvije godine kasnije unaprijeđen je u prvog mukajjida (bilježnika) u istom arhivu. Njegovo najznačajnije djelo *Tārîh-i Enveri* (Kadićeva hronika) predstavlja nezaobilazan historijski izvor za proučavanje prošlosti Bosne i Hercegovine. Vidi: A. Omanović-Veladžić, *Sarajevo u hronici Muhameda Enverija Kadića u periodu 1839-1878. godine*, str. 6-7.

Potrebno je naglasiti da većina rukopisnih karata ne sadrži podatke o godini i mjestu nastanka ili autoru. Većina takvih karata su pojedinačne karte srezova. U ovom radu ćemo izdvojiti i kartu sreza Banja Luka, podjela džemata.¹⁴ Ime autora, datum i mjesto izdanja nisu poznati. Na karti su označeni nazivi sela, džemata, džamija, mekteba i sjedište imama. U gornjem desnom uglu je tabela sa podacima o broju džematlija, mekteba, osnovnih škola i muslimanskih domova po džematima. Karta je izrađena na tanjem papiru, u razmjeru 1:150.000, dimenzija 59x37 cm.

zasnovanoj na kartografskim izvorima koje je sakupio holandski astronom Petrus Laiksteen tokom svoje posjete Svetoj zemlji 1566. godine. Prikazana je obalna linija od Bejruta do Gaze, Damaska na istoku, Sredozemnog mora na zapadu, te Libanonske planine na sjeveru. U gornjem dijelu karte su slikovito prikazani starozavjetni događaji.

Terra Sancta, Abraham Ortelius (KZ-356)

Ivan Lučić (1604–1679), rođen u Trogiru, jedan je od utemeljitelja hrvatske kritičke historiografije. Među njegovim najznačajnijim kartama, napisanim na latinskom jeziku, izdvađa se karta *Illyricum hodiernum* (Današnji Ilirik). Kartu su zajedno izradili Ivan Lučić i Johannes Blaeu, njegov nizozemski prijatelj, 1666. godine u Amsterdamu. Štampana je 1669. godine u Blaeuovom djelu *Atlas Maior sive Geographia Blaeuviana*.¹⁸ Iste godine se pojavljuje karta u kolorizovanoj varijanti, s posvetom hrvatskom banu Petru Zrinskom.¹⁹ Prikazani su Dalmacija, Hrvatska, Bosna i Slavonija. Lučić je

karte uključuje i fotografije amsterdamskih utvrda. Vidi: https://nl.wikipedia.org/wiki/Christiaan_Sgroten (pristupljeno 17. 12. 2020).

18 Vidi: Mithad Kozličić, *Unsko-sansko područje na starim geografskim kartama*, Sarajevo – Bihać, 2003, str. 176-186.

19 KZ-595.

ovom kartom nastojao tačno prikazati prostor tadašnjeg Ilirika.²⁰ Dimenzije karte su 41x31,5 cm.

Karta Ivana Lučića, Današnji Ilirik, 1669. godina (KZ-595)

Jedna od karata na latinskom jeziku jeste i karta Velike Britanije²¹ prema Klaudiju Ptolomeju, bibliotekaru Aleksandrijske biblioteke. Ptolomej je bio najpopularnije ime antičke geografije, vrstan helenistički matematičar, astronom i geograf. Karta otoka Albium (Britanija) bila je dio atlasa iz Ptolomejeve *Geografije*. Autograf ovog djela nije sačuvan, poznati su samo srednjovjekovni prepisi.²² Kartu je 1801. godine izdao John Cary, britanski kartograf i izdavač iz 19. stoljeća, poznat po svojoj čistoj gravuri i prepoznatljivom stilu koji je utjecao na čitavu industriju mapa.²³ Original se nalazi u Nacionalnom institutu u Engleskoj. Dimenzije karte su 30x26 cm.

20 Vidi: Dubravka Mlinarić, Josip Faričić, Lena Mirošević, „Historijsko-geografski kontekst nastanka Lučićeve karte *Illyricum Hodiernum*“, *Geoadria* 17/2, Zagreb, 2012, 145-176.

21 KZ-604.

22 Mirko Marković, *Klaudije Ptolomej: o razvoju kartografije do otkrića longitude*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2002, str. 31-34.

23 Vidi: <https://www.raremaps.com/gallery/detail/40189/a-new-chart-of-the-world-on-mercators-projection-exhibit-in-cary> (pristupljeno 19. 11. 2020).

Karta Britanije prema Klaudiju Ptolomeju (KZ-604)

Geografske karte na osmansko-turskom i arapskom jeziku su iznimno važan izvor za historijsko-geografska istraživanja. Jedna od takvih je karta Hidžaske željeznice na arapskom jeziku.²⁴ Godine 1891. rodila se ideja o izgradnji željeznice koja će spojiti Medinu i Damask. Ahmet Izet-efendi, direktor vakufskog odjela u Džidi, dao je prijedlog o izgradnji, a kartu su 1905. godine u Egiptu izradili Omer Zeki efendi, Yüzbaşı Topcu i Hasan Mu'in efendi. Ta željeznica je bila dobro sredstvo za odbranu od napada pobunjenika, a u velikoj mjeri je olakšala obavljanje hadža.²⁵ Karta je u razmjeru 1:3.000,000, dimenzija 56,5x80 cm.

24 KZ-1.

25 Mustafa Aksay, *The Hejaz Railway*, Albaraka Turkish Finance House, Istanbul, 1999, str. 9-17.

Karta Hidžaske željeznice, 1905. godina (KZ-1)

Među trinaest karata na osmanskome jeziku nalazi se i karta *Republike Turske* iz 19. stoljeća.²⁶ Kartu je izradio turski historičar Mehmed Mazhar i uvrštena je u album njemačkog geografa i kartografa Heinricha Kieperta²⁷ 1855. godine. Novo izdanje je doživjela 1. marta 1341. (1. mart 1925) godine u Istanbulu. Na karti je prikazana Republika Turska, u razmjeru 1:4.000000. Zanimljivo je da istočna granica Turske nije tačno određena i da je na karti označen irački grad Mosul. Dimenzije karte su 48x58 cm.

26 KZ-234.

27 Heinrich Kiepert (1818-1899), njemački geograf i kartograf iz 19. stoljeća. Svoj prvi rad "Atlas Grčke i njenih kolonija" objavio je krajem 1840. godine. Kiepert je 1893. godine izdao i prvi veliki Atlas antičkog svijeta (Formae orbis antiqui), koji se dijelom temeljio i na njegovim putovanjima osmanlijskom Malom Azijom. Vidi: https://hr.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Kiepert (pristupljeno: 16. 12. 2020).

Karta Republike Turske (KZ-234)

Kolekciju karata Gazi Husrev-begove biblioteke krasi i nekoliko karata na italijanskom jeziku. Među njima je i karta podunavskih zemalja, u kojima se nalazi Bosna.²⁸ Kartu je 1696. godine u Veneciji izradio Vincenzo Maria Coronelli²⁹, mletački kartograf i enciklopedista. Ovo je jedan od šest dijelova stare mape, i na njemu je prikazana Bosna i susjedne zemlje iz 17. stoljeća, kao i tok Dunava od Beča do Nikopolisa. Karta je bogata raznolikim topografskim podacima, te predstavlja važan historijski izvor. Tako se Bosna naziva *BOSSINA* o *BOZNA*, a ističe se i Velika Kladuša kao *KLADUSSA*, potom Ostrovia kao *OSTROUIZZA*³⁰ i sl. Prikazano je mnoštvo horonima, toponima, hidronima, po čemu se Coronelli posebno izdvaja među kartografima. Dimenzije karte su 41x31 cm.

²⁸ KZ-592.

²⁹ Vincenzo Maria Coronelli je jedan od najpoznatijih mletačkih kartografa, poznat po svojim atlasima i globusima, koje je izrađivao za kralja Luja XIV. Imao je podršku Mletačke Republike i smatra se prvim državnim kartografom u historiji kartografije. Njegova dva monumentalna djela su *Veliki izolar* i *Mali Izolar*. Autor je više separatnih karata. Vidi: M. Kozličić, *Unsko-sansko područje na starim geografskim kartama*, str. 219.

³⁰ Vidi: M. Kozličić, *Unsko-sansko područje na starim geografskim kartama*, str. 219-227.

Bosna na karti podunavskih zemalja (KZ-592)

Veliki broj karata pripada austrougarskom periodu, a štampane su na njemačkom jeziku. Izdvojit ćemo kartu *Balkanskog poluotoka* iz 1897. godine, u izdanju Kartografskog instituta G. Freytaga i Berndta u Beču, dimenzija 75x66 cm.³¹ Na karti su različitim bojama označene zemlje Balkanskog poluotoka, u razmjeru 1:1.600,000.

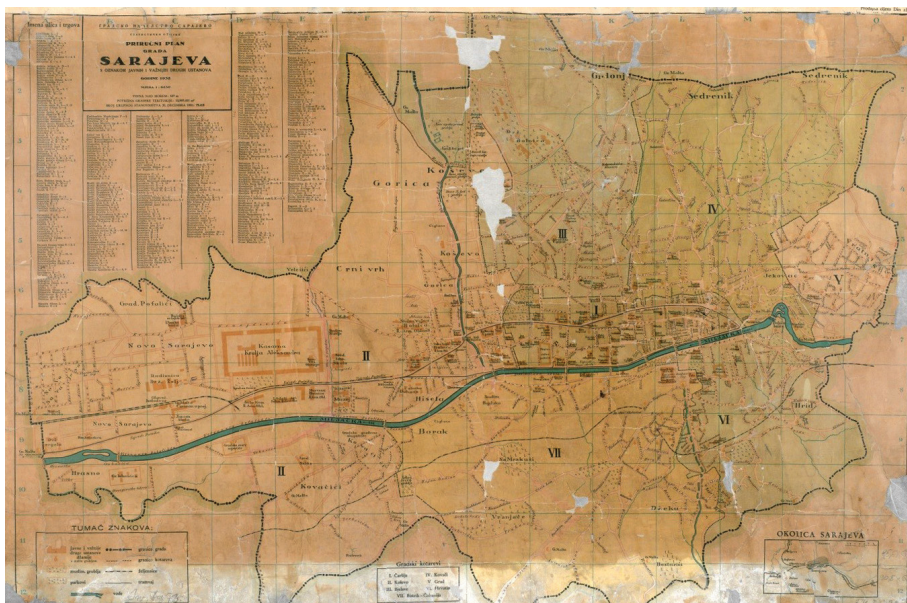
31 KZ-322.

Karta Balkanskog poluotoka (KZ-322)

Karte ne predstavljaju samo slike geografskih područja iz prijašnjih vremena već i važan trag u istraživanju historije gradova i država. Kao primjer izdvajamo kartu, odnosno Priručni plan grada Sarajeva, izdat 1932. godine od strane Gradskog načelstva Sarajevo.³² Na karti su označeni nazivi svih ulica i trgova, dati podaci o površini gradske teritorije i o broju ukupnog stanovništva u tom periodu. Rimskim brojevima su označeni gradski kotari. Dimenzije karte su 92x67 cm. Karta je oštećena i potrebna je restauracija.

32 KZ-51.

Sarajevo, 1932. godine (KZ-51)

Historijske karte Bosne i Hercegovine vjerno prikazuju našu zemlju u različitim epohama i na različite načine, te predstavljaju vrijedne geografske, historijske i umjetničke dokumente kulturne baštine. Na karti iz 1957. godine, koju je izradio prof. Marko Vego,³³ a štamovala Izdavačka kuća „Svjetlost“ Sarajevo, različitim bojama obilježen je prostor Bosne u 10. stoljeću, prostor Bosanske države za vrijeme bana Kulina i kralja Tvrtka, te prostor Bosne i Hercegovine u drugoj polovini 19. stoljeća.³⁴ Tekst uz kartu o Bosni napisao je dr. Ibrahim Bušatlija. Dimenzije karte su 100x69 cm.

33 Marko Vego (1907-1985) je bosanskohercegovački arheolog, epigrafičar i historičar. Najznačajnije rezultate dao je na polju arheologije, numizmatike i topografije srednjovjekovne Bosne. Objavio je preko 300 radova. Najznačajnija djela su: *Povijest Humske zemlje (Hercegovine)*, *Naselja srednjovjekovne bosanske države*, *Postanak srednjovjekovne bosanske države* i dr. Vidi: Marko Vego, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. (pristupljeno 17. 12. 2020).

34 KZ-621.

Karte islamskog svijeta daju preciznu sliku o gustoći muslimanskog stanovništva, te geografskom razmještaju muslimanskih zajednica unutar neke zemlje.³⁵ Najstarija među kartama islamskog svijeta u kolekciji je karta Mahmuda Šakira, egipatskog novinara i književnika, na arapskom jeziku.³⁶ Karta je izrađena 1973. godine u Bejrutu. Na njoj je zelenom bojom označen prostor većinske muslimanske populacije, svijetlozelenom bojom prostor gdje je nastanjeno manje od 50% muslimanskog stanovništva, a žutom bojom prostor bez muslimanskog stanovništva. U donjem desnom uglu se nalaze zastave svih muslimanskih zemalja. Dimenzije karte su 99x68 cm.

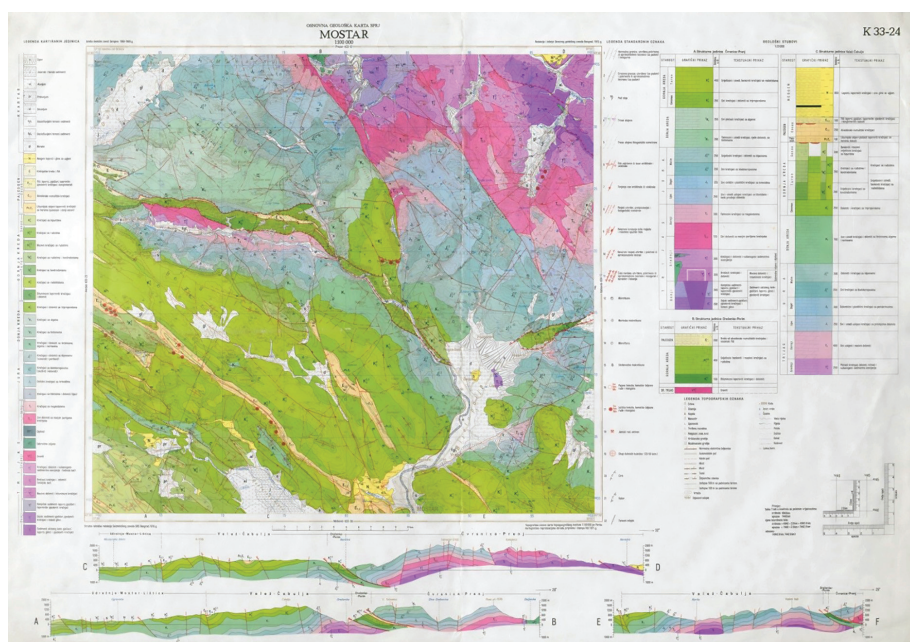
255

Karta islamskog svijeta (KZ-6)

Kolekcija karata Gazi Husrev-begove biblioteke broji 54 osnovne geološke karte različitih gradova, koje su štampali Savezni geološki zavod u Beogradu i Geološki zavod u Sarajevu, u periodu od 1970. do 1990. godine. Izdvojit ćemo kartu Mostara, koja je u razmjeru 1:100.000, dimenzija 74x51,5 cm.³⁷ Sve geološke karte sadrže legendu kartiranih jedinica, legendu standardnih oznaka, geološki stup i geološki presjek. Prikazuju geološku građu, starost stijena, njihov sastav i ostale geološke karakteristike.

37 KZ-424.

Osnovna geološka karta, Mostar (KZ-424)

International Management Group je izdavač oko 90 karata na engleskom jeziku, koje posjeduje Biblioteka. Izdate su u periodu od 1996. do 1999. godine. Riječ je o kartama mnogih bosanskohercegovačkih gradova i mjesta. Za prikaz ćemo odabrati kartu Trnova, u razmjeru 1:50.000.³⁸ Na karti su prikazani reljef, vegetacija, vode, putevi, granice i drugi topografski objekti, uz dodatni opis karte. Karta je napisana na engleskom i italijanskom jeziku, dimenzija 57x74 cm.

³⁸ KZ-512.

Trnovo, 1996. (KZ-512)

U kolekciju su, osim geografskih karata, uvedene i skice pojedinih mjesta, kao što je, npr., Foča, Prijeka čaršija i dr., te konstrukcije objekata i tipovi dućana u tim mjestima.³⁹ Na skicama su objekti sa karakteristikama iz osman-skog i austrougarskog perioda i perioda poslije Prvog svjetskog rata. Osim toga, na skicama je prikazana i djelimična restauracija objekata, potpuna i djelimična rekonstrukcija eksterijera, rekonstrukcija objekata u cjelini, novo-izgrađeni objekti i objekti koji se uklanjaju. Podaci o godini i mjestu izdanja nisu poznati. Dimenzije karata su 100x60 cm.

39 Ove karte su zavedene u bazu pod signaturnim brojevima od KZ-118 do KZ-152.

Foča, Prijeka čaršija (KZ-118)

Globusi

U muvekithanama, institucijama koje su brinule o tačnom vremenu, sačuvani su mnogi astronomski instrumenti, među njima i globusi. Globus je umanjen model zemljine lopte oblijepljen izrađenom kartom svijeta, sastavljenom iz više zasebnih isječaka. Svaki isječak je ograničen sa dva meridijana i predstavlja projekciju sfernog segmenta na ravan. Zbog toga su na globusu vjerno predstavljeni oblik Zemlje, konture, razmjštaj i međusobni odnos kopnene i vodene površine.⁴⁰ Globusi mogu biti geografski i astronomski. Prvi globusi su se pojavili još u starom vijeku, odmah nakon saznanja da je Zemlja okrugla. Karates sa ostrva Malos se smatra tvorcem prvog globusa, a Ptolomej je u svom djelu *Geografija* dao upute za izradu globusa.⁴¹ Može se reći da su globusi često bili u prednosti u odnosu na geografske karte, posebno u 19. stoljeću u Bosni i Hercegovini, kada nije bilo znanstvenika koji su se bavili geografijom općenito. Strani geografi su mnogo doprinijeli svojim istraživanjima. Međutim, od ranije su postojale *muvekithane*, institucije u kojima se na osnovu astronomskih računanja određivalo tačno vrijeme i izrađivao kalendar. Pored raznih astronomskih instrumenata korišteni su i globusi, koji su ručno rađeni. Gazi Husrev-begova biblioteka čuva dva ručno

40 Jasminko Mulaomerović, Edina Sikirić, „Globusi Zemlje Saliha Hadžihusejnovića Muvekita“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 44-45/1994-95, Sarajevo, 1996, 391-403.

41 Natalija Mastilo, *Rečnik savremene srpske geografske terminologije*, Geografski fakultet, Beograd, 2005.

rađena globusa Saliha Sidki Hadžihuseinovića Muvekit. ⁴² Globusi su izrađeni 1861. i 1881. godine. ⁴³ Svi toponimi na globusima su ispisani crnim tušem, granice država nisu ucrtane, a vrlo slabo je ucrtana i hidrografska mreža. Na oba globusa je ucrtana ekliptika sa imenima sazviježđa Zodijaka. Zastupljeni su hidronimi (imena voda) i horonimi (imena područja). Salih Muvekit je pod utjecajem arapske toponimije često koristio opise geografskih toponima, npr. *eyalet* (zemlja), *adaları* (otoci), *bahr* (more, voda) i slično. ⁴⁴ Na globusima su označene i godine izrade, na manjem globusu 1277. (1861.) i na većem globusu 1298. (1881.)

Treći globus koji čini ovu kolekciju je globus iz 1950. godine. ⁴⁵ Izradio ga je njemački fizičar i astronom Arthur Krause u Leipzigu. Globus je izrađen u razmjeru 1:38.600,000, prečnika 33 cm, na tvrdoj kartonskoj podlozi, na drvenom postolju i sa aluminijumskim držačem sa meridijanskom skalom.

Ručno rađeni globusi iz 19. stoljeća. (Inv. br. 943 i 944)

42 Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekit je rođen 1825. godine u Čajniču. Završio je školu u Drvenjici medresi u Sarajevu. Tokom školovanja je učio astronomiju, te je 1859. godine postavljen za muvekit, i taj posao je obavljao 30 godina. Poznao je orijentalne jezike, bavio se matematikom, kaligrafijom i nasljednim pravom. Njegovo najznačajnije djelo je *Historija Bosne*, a pisao je i radove o astronomiji. O ručnoj izradi globusa govori Muhamed Hadžijahić u svom kraćem radu o Muvekitu. Vidi: J. Mulaomerović, E. Sikirić, „Globusi Zemlje Saliha Hadžihusejnovića Muvekit“, str. 396.

43 Inv. br. 943 i 944.

44 J. Mulaomerović, E. Sikirić, „Globusi Zemlje Saliha Hadžihusejnovića Muvekit“, str. 395.

45 KZ-652.

Globus iz 1950. godine (KZ-652)

Zaključak

Zbirke geografskih karata su u svijetu posljednjih decenija dobile na značaju zbog razvoja kartografije i turizma. Mnogi istraživači se zanimaju za kartografske zbirke, te na njima zasnivaju svoja istraživanja. U ovom radu je predstavljena kolekcija geografskih karata Gazi Husrev-begove biblioteke, koja sadrži 912 kartografskih jedinica. Biblioteka je do 2019. godine među svojom građom posjedovala kolekciju od 368 karata. Obogaćena je za još 544 karte iz privatne kolekcije rahmetli profesora Ibrahima Bušatlije. Kolekciju čine karte iz različitih perioda, od 16. do 21. stoljeća, te karte različitih tematskih karakteristika i geografskih područja. Pisane su na mnogim jezicima, među kojima se posebno izdvajaju karte na turskom, arapskom, osman-skom i latinskom jeziku. Rukopisne karte su vrijedan historijski i umjetnički dokument kulturne baštine, te zauzimaju značajno mjesto u ovoj kolekciji, a najveći broj rukopisnih karata su karte džemata. Radi zaštite vrijedne građe i lakšeg pristupa sve karte su digitalizirane, obrađene u formi metapodataka, te dostupne korisnicima u digitalnoj formi. Pri obradi su dati osnovni podaci o izdavaču, godini i mjestu izdanja, jeziku, dimenzijama, kao i opis karte. Sve

karte su smještene u Arhivu ove biblioteke, u ormarima za karte. Nekoliko karata je u lošem stanju, te je u skorije vrijeme potrebna restauracija istih. Najstariji štampani primjerak karte koju Biblioteka posjeduje je karta svijeta, moreplovca Piri Reisa iz 1513. godine. Veći dio karte nedostaje, a sačuvan je samo dio na kome se vide zapadne obale Afrike i Pirinejskog poluotoka, Atlantski okean sa ostrvima i do tada otkriveni dijelovi Amerike. Karte, koje zahtijevaju posebnu pažnju, izrađene su na latinskom jeziku, u 17. i 18. stoljeću, te pružaju zanimljive informacije o nekadašnjim granicama i područjima. Jezička raznolikost čini kolekciju interesantnom i dostupnom domaćim i stranim istraživačima. Štaviše, u kolekciji ima nekoliko primjera gdje jedna karta sadrži podatke na više jezika. S obzirom na to da je ova građa neiscrpan izvor informacija o historiji raznih geografskih područja, smatramo da bi ubuduće bilo korisno izvršiti detaljniju obradu i analizu kartografskih jedinica na osnovu tematike ili perioda iz kojeg potječu. Ustanovili smo da je ova kolekcija za istraživače i naučne radnike vrijedan i važan izvor istraživanja, s obzirom na širok vremenski okvir koji karte obuhvataju, geografsku rasprostranjenost i njihovu jezičku raznolikost. Većina ljudskih djelatnosti koje su vezane za prostor nije moguća bez odgovarajućih kartografskih prikaza. Shodno tome, možemo zaključiti da ova digitalizirana kolekcija karata ima veliki značaj zbog lakšeg pristupa i mogućnosti bržeg pretraživanja korisnicima.

A Collection of Geographical Maps in Gazi Husrev-beg's Library

Abstract

Besides a multitude and great quantity of the archival material, the richness of Gazi Husrev-beg's Library is reflected in a large number of geographical maps in different languages and from different time periods. The collection contains a significant number of topographical, thematic, straightforward and hand-drawn maps. This paper aims at presenting a collection of geographical maps, thus making information about this hitherto unknown collection available to research workers. While carrying out an analysis of geographical maps, the basic data was collected and listed (i.e. the publisher, the year and the place of map publishing- if there was such information on the map), and a brief description was given by means of reading geographical signs. The geographical maps date back to different time periods, and most of them date back to the Austro-Hungarian period, starting from 1827, and also to the 20th century, the period of the SHS Kingdom (the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes) and Yugoslavia. There are also recent maps, to be sure, printed in the 21st century. The maps were made in different languages, and those maps that were made in Ottoman-Turkish and Arabic occupy a special

place, as well as the maps in Latin which date back to different time periods. In September 2019, the Library got as a gift a large number of maps from a private collection owned by Professor Ibrahim Bušatlija, God rest his soul. The maps were examined and registered in the database of the Library's stock of materials. The collection also includes three globes, two of which were made by hand.

Key words: cartography, geographical map, sketch, map, Geographical institute, Ibrahim Bušatlija.